

AMI A BORÍTÉKBÓL KIMARADT

■ Az 1992. szeptember 27-i országos választáson RMDSZ-színekben harminckilencen (12 szenátor és 27 képviselő) jutottunk be a Román Parlament két házába. Mivel már többször kétségek merültek fel a romániai politikusok szekus múltjával kapcsolatban, érdekvédelmi szervezetünk csúcsvezetősége mindnyájunktól bekért egy olyan nyilatkozatot, amely tisztázza az illető viszonyát Ceaușescu rendszerének politikai rendőrségével. A külön ebből a célból összehívott találkozózn először mindenki előszóban is elmondhatta volna, hogy volt-e valamilyen kapcsolata a Securitatével, próbálták-e beszervezni, adott-e jelentést, beszámolót a belügyiseknek. A felszólításra adott válasz azonban a néma csend volt. Senki nem jelentkezett. Becsületünkre váljon, hogy hála Istennek, ez teljes biztonsággal utólag sem derült ki egyikünk-ről sem. Ma viszont már jól ismert tény, hogy három vezető politikusunk is komoly gyanúba keveredett – egyiküknek még a minisztersége is ráment a feltételezésre –, de ők végig mindent tagadtak, és a szekus múltat vizsgáló bizottság végső határozatai sem voltak esetükben egyértelműen kompromittálóak.

Azt még ma sem értem, miért kellett nyilatkozatainkat zárt borítékban írásban is leadni. Ugyanis mi van akkor, ha valaki azt borítékolta, hogy ő besúgó volt, de ez szerencséjére nem derült ki. Titkát biztos még most is őrzi a lezárt boríték. Ha pedig végül ezt mégis rábizonyították, akkor avval együtt viselnie kellett a következményeket, hogy nyilatkozatában bevallotta múltját.

Jómagam tiszta lelkiismerettel írhattam, hogy soha nem próbáltam beszervezni, nem adtam sem szóban, sem írásban jelentést senkiről és semmiről.

Pedig kapcsolatom volt velük. Sok éven át, és nem is akármilyen! Még 89 után is! Mielőtt még követ vetne rám az olvasó, bevallom, inkább csak anekdotába illő, a groteszk humort sem nélkülöző kapcsolatokból eredő történetek ezek, de jellemzőek, és talán tanulságosak sem nélkülöznek.

Munkahelyem, a Gyógyszerkutató Intézet a város ipari negyedében, a kolozsvári Terapia gyógyszergyár udvarában volt. Sajnos csak volt, mert intézetünk megszűnt, épületünket lebontották, és a gyár egykori több ezer dolgozójából jelenleg csak kb. négyszáz dolgozik. Már elég régen sejtettük, hogy létezik olyan belügyis tiszt, aki az ipari zónát ellenőrzi, de kilétét nem ismertük, csak találgattuk. A nyolcvanas években viszont már rendszeressé váltak az általunk is már jól ismert Sălăjan alezredes nyílt ellenőrző látogatásai. Ötven feletti, puha kézfogású, mindig gumitalpú cipőben járó, kissé őszülő „öregelvtárs” volt. Több mint négyezer ember tevékenységét figyelhette, de konkrét munkáját csak feltételeztük. Engem tulajdonképpen csak egyetlen dologban zavart. Ő próbálta felderíteni, hogy ki és hol cigarettázik, ugyanis a legfőbb vegyész, Elena Ceaușescu rendeletére a nyolcvanas évek második felétől a Vegyipari Minisztériumhoz tartozó épületekben betiltották a dohányzást. Nem számított, hogy a laborokban gázégők százaiban égett a láng, a szabályt ő szigorúan ellenőrizte. Még a vécékbe is beszagolt. Persze, mi nem ott cigiztünk. Nyugodtan füstöltünk a kísérleteink mellett a laborokban, mert a bejárati ajtónál ülő szolgálatos kollégánk azonnal mindenkit riasztott, hogy jön a szekus. Egyszer mikor vészjósló tekintettel behivatott az igazgatónk irodájába, azt hittem, valaki beárult, hogy én vagyok az egyik legnagyobb bagós. Nem ez volt a bűnöm. – Tudom-e, hogy kollektívánk laboráns kislányának egy arab egyetemista udvarol? Megkönnyebbülve válaszoltam a szigorúan feltett kérdésre, hogy nem, honnan is tudhatnám? – Márpedig egy kutató csoport jó vezetőjének ezt feltétlen tudnia kell. Hiszen egy idegen állam polgára, aki itt nálunk diák, hamar kiszedheti a tudatlan kislányokból a fontos kutatások eredményeit, pláne ha még intim kapcsolat is van köztük – próbált beavatni szakmája titkaiba az alezredes. Majdnem elkacagtam magam, hogy tőlünk ugyan nemigen van mit lopni, de a folytatásban elakadt a szavam. – Ezt annál is inkább illene tudnom most, mikor a fiam a felderítésben szolgál. Ha ez a több ezer ember tevékenységét követő ember tudja, hogy a fizika szakot éppen elvégzett fiam kollégáival együtt Gyergyóban rövidített katonaságát pont a Securitate egységeinek keretében végzi, akkor ő tulajdonképpen majdnem mindent tudhat rólunk. Szerintem pontosan ezt akarta a tudomásomra hozni.

A '89-es fordulat után még kétszer találkoztunk. Először mikor még szenátor voltam, és március 15-ét ünnepelni mentünk a Biasini szálloda felé. Ott sündörgött körülöttünk, majd odajött hozzám. Puha kézfogásának kíséretében azt kérdezte/mondta, hogy ugye mikor úgy-mond „együtt dolgoztunk”, akkor ő ugye korrekt volt, hiszen nem csinált senkinek semmi

rosszat. Nem vagyok benne egészen biztos, de szerintem most is csak azt akarta a tudomásra hozni, hogy vigyázzunk, mit csinálunk, mert ő még most is figyel. Második találkozásunkkor már nem diskuráltunk. A 89-es „forradalom” kolozsvári halottainak sírjait koszorúztuk a Hősök temetőjében. Én a prefektúra részéről, ő mint a Nagy Románia Párt valamilyen főkorifeusa.

A 80-as évek második felében feltehetően „fokozódott a helyzet”, mert alezredesünk Ghilea kapitány személyében segítőt kapott. Ez a fiatal, ruganyos léptű, sportos megjelenésű és állítólag vegyész mérnöki diplomával is rendelkező, szintén kék parolis tiszt rendkívül megnyerő modorú volt. Habár ő inkább a gyárra koncentrált, ritkán az intézetünket is „megtisztelte”. Egyszer kifejezetten az általam vezetett kutatócsoport volt érdeklődésének fő célpontja, de csak barátságosan elbeszélgettünk. Nem is nagyon értettem, hogy mit akar.

Aztán kiderült. Legnagyobb meglepetésemre megjelent a Babeş Stadionban. Egy a Far-mechben dolgozó vegyész kolléga kommandálta be abba az öregfiúkc focicsapatába, ahol én már 25 éve hetente kétszer rúgtam a labdát. Amatőr focizó társaimról sem feltételeztem, hogy benne lehetnének kapitányunk célkeresztjében, így nem is gondoltam semmi másra, mint hogy ő is focizni akar. Ki a fene gondolta volna, hogy megfigyelésének központi figurája pont én vagyok.

Ha valaki kicsit is jártas sportolók öltözőjében, zuhanyzójában, az tudja, hogy ott a sűrűn elhangzó viccek témája általában a lányok körül forog. Ha öregfiúkról van szó, akkor ez egy kicsit háttérbe szorul, és óhatatlanul megjelenik mellette a politika. Ilyenkor tréfásan figyelmeztettük egymást: vigyázzunk, mit beszélünk, hiszen van köztünk egy szekus! A mellesleg aránylag elég jól focizó Ghilea kapitány ilyenkor joviálisan szabadkozott. – Gyerekek, csak nyugodtan, most nem vagyok szolgálatban.

Abban az időben egyáltalán nem kerestem összefüggést Ghilea megjelenése és útlevelem megvonása között, hiszen '85 után rajtam kívül még nagyon sokan nem kaptak útlevelet. Olyanok is, akik, mint én, azelőtt kétévénként majdnem mindig mehettek külföldre.

'89 december 22-én reggel, mikor az ipari negyed munkásai tömegesen elindultak Kolozsvár központja felé, Ghilea kapitány a Teropia gyülekező munkásai elé teatrális mozdulattal letette pisztolyát, bocsánatot kért, és bejelentette, hogyha elfogadják, beáll a termelésbe dolgozni. Megtapsolták.

Az 1996-os parlamenti választáson nem én nyertem el az RMDSZ szenátori listájának első helyét, így nem jutottam be a Román Parlamentbe. Mintegy kárpótlásul a Megyei Küldöttek Tanácsa engem javasolt a szövetségünket megillető alprefektusi tisztségbe. Ebben a minőségemben – négy évig voltam Kolozs megye alprefektusa –, amikor a teljes jogú prefektus valamiért hiányzott, alkalmam volt olvasni a most már S.R.I. néven újraalakult utódszervezet (hangulat)jelentéseit, amit rendszerint a S.R.I. megyei főnöke hozott el személyesen. Ilyenkor ugye benne van a pakliban az ismerkedés, a kávézás, a nekem sok magyar barátom/rokonom van bevezetéssel kezdődő beszélgetés, majd – na nem éppen már az első alkalommal – kisebb-nagyobb szívességek kérése, elvárása. Az én emberemnek is volt egy zilahy magyar rokona, akinek a fiacskája éppen érettségizett, és a kolozsvári Református Teológiára készült felvételizni. Nem lenne-e egy ismerősöm, aki segíthetne a felkészítésben?

Csak egy telefonhívás az éppen rektorként ügyködő, egykori vívó ismerősömnek, aki ígérte, megpróbál beszervezni egy hallgatót, mert biztosan neki is jól fog majd egy kis zsebpénz. A következő jelentés hozatalánál nagy volt a hálálkodás, köszönés. Minden nagyon szép, minden nagyon jó, mivel tudná viszonzni ezt az óriási segítséget? A szokásos na ne, ugyan már, semmi az egész hebegés-habogás után azért csak kinyögtem: ha nem esik nagyon nehezeére, nézne utána, hogy ki áztatott el engem útlevel-ügyben a nyolcvanas évek második felében. Két hét sem telt el, jött a válasz. Nem szeretne nevet mondani, de tudtam én, hogy a stadioni focicsapatomban valaki aktív tiszt volt? Persze, hogy tudtam, hiszen nem is titkolta. Csak éppen azt nem gondoltam, hogy jelent is rólam. Bizony jelentett, méghozzá elég pocskéul.

Nemsokára Constantinescu államelnök magyar kollégájával, Göncz Árpáddal kellett találkozzon Kolozsváron. A Magyar Főkonzulátus megnyitása adott erre alkalmat. Fárcaş prefektus az autón érkező román elnököt várta a város bejáratánál, a repülőtéren landoló Göncz Árpádot pedig én. Amint a szamosfalvi reptér VIP várójában beszélgetek a fogadóbizottság többi tagjával, egyszer csak kit látok meg? A most már főtiszti egyenruhát viselő Ghilea úr áll előttem, snájdígul tiszteleg, majd lejelentkezik: „Alprefektus úr, a repülőteret biztonsági szempontból leellenőriztük. Jöhet a Magyar Köztársaság Elnöke!”

Remélem, senki sem fogja tőlem számon kérni, hogy mindezt miért nem írtam le a borítékba zárt nyilatkozatomba.

■ Ezt ittuk Szögedében diákkorunkban. Hosszú nyakú, elegáns, zöld üvegben hozták ki, szép színe volt az éjszakai kocsmafényben. Anna-vizet töltöttünk hozzá átlátszó, csillogó palackból.

A mérgesi pusztán termett ez a bor, hosszú ideje nem látom már a szegedi kocsmasztalokon, mert még azért vannak a városban igazi kocszmák, úgy ott felejtve az időből. De nem ezt a bort isszák a népek. Holott az is jó volt benne, hogy nem volt érdemes hamisítani, annyira olcsón adták. Vagyis tiszta volt. Bármennyit megivott is belőle az ember, másnap nem fáj tőle a feje. És ez fontos volt! Tiszta fejjel, megtartott emlékezettel és szabad akaratunk birtokában kezdeni újra az ivást. Nem véletlenszerűen sodródva az eseményekkel.

Ültek közöttünk, akik mindig akkor vették elő a húszforintosokat – akkor papírból volt még –, amikor a többiek pénze már elfogyott. Az ő nevüket olykor – sokkal, de sokkal később –, a jelesebb ünnepek alkalmából megjelentetett ügynöklistán láttuk viszont. De volt, aki már nem is élt ekkor. Bizonyos Tóni például, akit a legenda szerint úgy láttak meghalni közben is, hogy részegen lefordult egy padról az utcán – és kampec dolores.

Mert bizony sokat kellett ennyire. Különösen a nagy termés évében, ez a hetvenes évek elejének valamelyik bő esztendeje volt, amikor már kora ősszel szétment a hír, hogy most igazán tessék behúzni, mert oly nagy lesz a termés, hogyha nem issza a nép csontszárazra az összes hordót, demizsont, nem fog elférni az idei bor: „Törött fiúk tanyája: kocsmáol, / ahol naponta hallgatja ki őket / (minden pohárban ott fülel) / a nyelvüket megoldó alkohol” – ahogy az életérzés nagy költője, Petri Csathó Ferenc írta.

De nemcsak a „kacskalábú kocsmasztalok” mellett ment a vedelés, megindult az a közintézményekben is.

A levélbontóosztályon is keményen ittak. Vajh, ez volt a pontos neve? Vagy levéllenőrző osztály? Esetleg levélbontó alosztály? Imádták a korszakban az alosztály kifejezést. Mert az egy kicsivel több semmit jelentett, mintha csak úgy mondták volna, osztály.

Be is nyomtak a levélcenzorok rendesen. Így esett meg, hogy két, Amerikából érkezett levelet összecseréltek, s a másik borítékjába tették vissza.

De nem történt jövátéhetetlen hiba!

Az sose történt.

A címzettek ismerték egymást – és visszacserélték a levelüket. Jobban is jártunk! Mert így sokkal többet tudtunk meg a világról, mint amennyi a levelekben volt írva róla...

Rég elmúlt az az ősz. És sok rákövetkező ősz is azóta. Hogy befejezésül is Petri Csathót idézzem: „a trombiták torkára sál tekerve: TÉL”.

Zelei Miklós

VÁRATLAN AJÁNDÉK A SZERKESZTŐNEK

■ Kolozsvár és Debrecen között félúton – Budapesten – furcsa ajándékot kapott a szerkesztő, váratlan körülmények közt. A „félút” ráadásul a Magyar Írószövetség választási közgyűlése, várakozás a kezdésre, rövid találkozások alkalmá. Csupa abszurd, akár földrajzilag, akár másképpen nézi az ember.

És akkor folytatódik az abszurd: találkozás a folyosón a moldvai csángó faluból, a Klézséhez tartozó Somoskából származó Demse Mártonnal, aki a hetvenes évek végén (Székelyudvarhelyen szerzett tanítói diplomával) mozdonyvezetőként keresett fel a *Korunk* szerkesztőségében, kéziratot hozott, sikerült is közölnünk (Neki is, nekünk is váratlanul) – most pedig átadja, „csángó magyar tisztelettel” a Kaposvárt, magánkiadásban megjelent könyvét, a *Pásztortűz* címűt (2013-as megjelenésű), benne, „Előszó helyett”, a magyar külügyön keresztül 1984-ben érkezett, de még 1982-ből származó bákói belügyes vallomást, amelynek szerzője a szintén csángó származású Alexandru Berecki alezredes.

A nyugdíj előtt álló Berecki (abban a reményben, hogy pontos beszámolója Demse és az őt meglátogató két magyarországi vendég vállatásáról nem kerül „idő előtt a nyilvánosság elé”) pontosan beszámol a történetekről. Néhány bekezdés a vállatás, a házkutatás hosszú leírásából, az utasítások feltárásából:

„Azzal vádoltuk Demsét, hogy ő bujtotgatja kémkedésre a Magyarországról érkezett egyéneket, akik a csángók iránt érdeklődnek. Mi az oka annak, hogy Moldvába, a csángókhoz jött magyarok Demsét megkeresik? Azzal vádoltuk Demsét, hogy ő a magyar és távoli külföldi revizionizmus előretolt bástyája, hazaáruló, és mint ilyen, halálra is ítéltető. Magam is, Onciu V. őrnagy is jól tudtuk, hogy a vádak alaptalanok, de utasításunk volt Bukarestből, hogy ijesszünk rá, és előzzünk meg minden olyan kísérletet, ha kell, terrorral is, amely a csángók magyar nyelvét óhajtáná megőrizni, ápolni tudását.

Közben Bajcsit is vallatták. Egy civil ruhába öltözött állambiztonsági tiszt, aki magyarul nem tudott, az vallatta, a fordító Eugen Farcádi volt, akit 1980 óta vettünk magunk mellé az állambiztonsághoz. Farcádi csángó magyar származású, a felszabadulás után Székelyudvarhelyen tanult a magyar tanítóképzőben, és Farcády Jenő névre hallgatott. A moldvai Forrófalva községből, Nagypatakról való (románul Valea Mare din comuna Fărăoani). Farcádinak két történelemtanár bátyja van, Gergely (Bákóban a sportiskolában), a másik Péter, a 16. számú elemi iskolában (Bákóban).

A három Farcádi fivért úgy megfélemlítettük, hogy »önként« megtagadták magyarságukat, és állandó besúgók lettek. Néha előnyben is részesítettük őket, csak hogy hűségesebben szolgáljanak, felhasználhassuk őket a csángók erőszakos elrománosításában, azoknak a figyelésében, akik a csángók közül ragaszkodnak magyarságukhoz, és esetleg próbálnak küzdeni ezért.

Tudtuk, hogy Demse járt Bukarestben, és fogadta Fazekas János is, a kormány alelnöke és a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága Végrehajtó Politikai Bizottságának tagja. Kérdeztük, vallattuk, miről beszélt Fazekassal, az volt ugyanis a feladatunk, legmagasabb szintről, hogy Fazekas Jánosról is gyűjtsünk információkat.”

„...Figyelmeztettük, hogy senki külföldivel nem beszélhet, ha azt előzőleg be nem jelentette az állambiztonságnál, kerüljön minden találkozást a kolozsvári, marosvásárhelyi és bukaresti magyar értelmiségiekkel, mondjon le a csángókérdéssel való foglalkozásról, nem áll jogában idegent a lakásában fogadni, bármilyen levelet kap külföldről vagy romániai magyar írótól, azokat román fordításban az eredetivel hozza a biztonsági szervek tudomására. Ha ezt nem teszi meg rendszeresen, ne feledje, hogy a posta ilyen értelemben tőlünk utasítást kapott, kénytelenek leszünk letartóztatni, és minden következményért magára vessen.

Részt vettem mindezekben, amióta nekem, Berecki Alexandru belügyes alezredesnek adták át az ún. csángókérdést. A Belügyminisztérium megbízásából feladatom volt úgy gondoskodni a csángókérdés megoldásáról, hogy a románosodás folyamata felgyorsuljon, a beolvadás akadálytalanul és sikeresen folytatódhasson. Állambiztonsági szerveink sugalmazták a *Flacăra* folyóiratnak olyan cikkek közlését, amelyek a csángók román eredetét bizonyítják, a csángókat erőszakkal elmagyarosított románoknak tüntessék fel. A Művelődési Tanácsot is figyelmeztettük, hogy tiltsanak be minden olyan írást, amely a csángókról mint magyarokról ír.”

Ezekkel az idézetekkel a szerkesztő – a kéziratok nyomdába adásának pillanatában – egészíti ki e lapszám már kész írásait, mindenekelőtt a Király István tanulmányát.

K.L.

FEKETE FEHÉREN

M. Makkai Piroska (1910–1998) emlékkiállítás

■ „Csak a sikerről kellett lemondanom. Az élet nem kényszerített vakságra, ezért hálás vagyok Nekí, hogy fél évszázadon keresztül kínoztak az összeütközések. A jelenség mindig elmentmondott a lényegnek, az érzés a formának, a valóság az áhítatnak. De a fekete nálam egyensúlyban maradt a fehérrrel. Be kellett látnom, hogy egy élet alatt olyan sötétségből, a bányá mélyéről nem juthatok a csúcsra. A napsütésre. A gyermekeim és unokáim folytatják utamat.” – vallja a művész életrajzsorozata befejező képehez írt kísérőszövegében. A sors mosolya, hogy rokonai, Deuten-Makkai Réka és Makkai Bence felfedezték Makkai Piroska hagyatékát, festményeit, grafikáit, naplóit és írásait, és első nekilendülésből összeállították az első emlékkiállítást fametszeteiből, azzal a céllal, hogy Makkai Piroskát újból beemeljék az erdélyi művészeti köztudatba.

Makkai Piroska egyik legnagyobb grafikusunk volt, akit a történelem hányattatásai miatt elveszítettünk szem elől, majd szépen lassan el is felejtettünk, pedig az a grafikusunk ő, aki

túlnő erdélyi mivoltán, képi nyelvezete univerzális, témái ha konkrétan erdélyiek is, mégis egyetemesen emberiek. Művészete leginkább a közép-európai német expresszionista iskolához sorolható, hangsúlyos asszonyi mivolta miatt Käthe Kollwitzhoz áll a legközelebb.

Élete regénybe illő, sok drámai fordulattal, tragikus elemekkel, ismert helyszínekkel és hősökkel. Életrajzsorozatában a művészet hol úgy jelenik meg, mint a Lélekmadár, hol úgy, mint a vigyorgó számár. Dománban született, egy Zsil-völgyi bányatelepülésen. Gyermekként átéli a háború borzalmaival, félárva lesz. Önerőből felkerül a kolozsvári Szépművészeti Főiskolára, ahol pedagógia szakon végez, mert csak ebben az esetben részesülhetett egyházi ösztöndíjban. A budapesti akadémián folytatja tanulmányait Varga Nándor Lajos tanítványaként. Nagyváradra kerül tanárnak, férjhez megy, három gyermek édesanyja, mikor újra kitör a világháború. „Átvészelttem a háborút, a menekülést, átmeneti rossznak minősítettem. De meddig tart ez az »átmeneti« állapot? Amióta élek: háború, menekülés, átmeneti állapot, forradalom, ellenforradalom, átmeneti állapot. Azután háború, menekülés, átmeneti állapot. Míg betöltöttem a 33. évemet. Harminc éve tudom, hogy tehetséges vagyok. Négyéves koromban láttam, hogy egy piros téglá vagyok, mert Piroskának hívnak. Egyéb pirosat nem láttam a természetben. Se virágot, se cseresznyét, se lemenő Napot. Azóta rajzolok. Kietlen gyermekkorom is sarokba szorított” – vallja naplójának akkor, amikor már férjét elhurcolták szovjet munkatáborba, egyedül maradt három kicsi gyermekével. Nagybányán találtak végre egy nyugodt pontot, ahol újrászervezte többedmagával a nagybányai festőtelepet és iskolát. Átélté újra a határváltoztatást. 56-ban, több mint tízéves fogság után engedik haza férjét magyar hadifogolyként Budapestre. Nehezen felépített életét hagyja hátra, hogy a család egyesülhessen. Ajándékként megélheti az 56-os forradalmat. De ezzel élete hátralevő részére kiírta magát az erdélyi művészeti élet körforgásából.

Makkai Piroska mindig festő szeretett volna lenni, de belső képi világához a legjobb kifejező eszközként a fametszés bizonyult. Ebben tudta adni őszintén és zseniálisan önmagát. „A metszett fán a nyomás után minden fordítva jön ki. Jelképnek láttam, ez a világ igazsága” – mondja egy vele készült interjúban a művész. Ez a számár fintora. Ugyanakkor a fekete-fehér világa az állandó és feloldhatatlan kontrasztja miatt hihetetlenül expresszív. A megadott fa véges, ebbe kell beszorítani egy egész mondanivalót. Képei, akár Bartók művei, szigorúan megszerkesztett formába öntött motívumok és gondolatok kavalkádja. Lát-szatharmóniába öntött diszharmónia. A megérthetetlen, öntörvényű világ, kis emberi lét rendbe szorítása. Művészi egyensúlyozás a szétbomlás határán.

(A vándorkiállítás helyszínéről, illetve Makkai Piroska további munkásságáról a honlapon lehet tájékozódni: www.makkaipiroska.hu ill. www.facebook.com/M.Makkai.Piroska)